

EEN DYNAMISCHE WIJK: HET ONTSTAAN VAN AKTIEGROEP HET OUDE WESTEN (1970)

door Jan van den Noort

In de laatste decennia van de negentiende eeuw werd de Rotterdamse wijk Het Oude Westen uit de grond gestampt. Terwijl nieuwbouwwijken na hun voltooiing doorgaans een rustiger bestaan leiden, bleef Het Oude Westen vrij lang een dynamische wijk. Dat kwam voor een deel door de nabijheid van het stadscentrum in het oosten, maar ook door de invloed van het spoor ten noorden van de wijk, de aanleg van een belangrijke doorgaande weg in het westen en de plannen met het Land van Hoboken ten zuiden van Het Oude Westen.

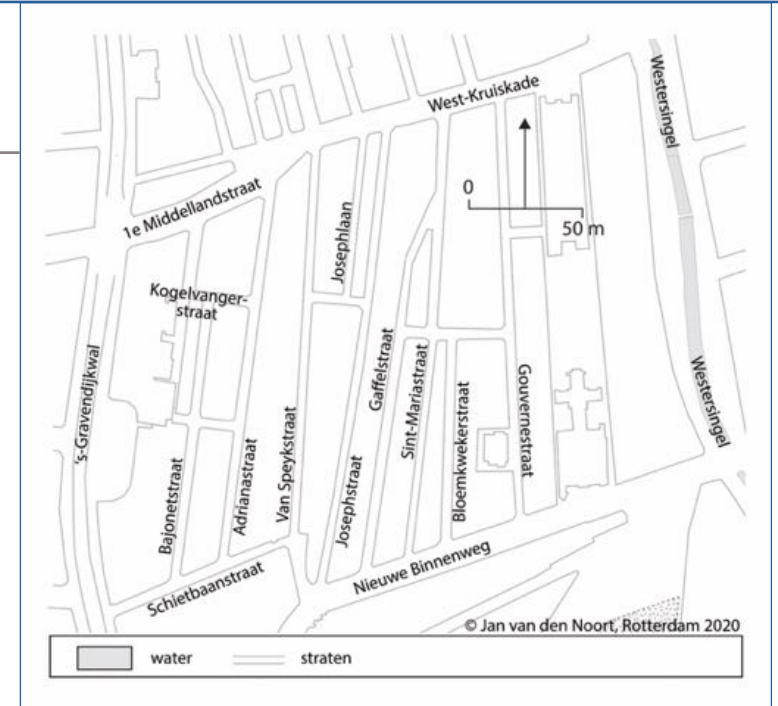
Na het bombardement van 14 mei 1940 was men in Het Oude Westen getuige van een nieuwe en ongeëvenaarde dynamiek aan zijn oostgrens: de wederopbouw van het stadscentrum. Maar terwijl daar de mouwen werden opgestroopt, was de bouw in Het Oude Westen nauwelijks dynamisch. De oude wijken waren toe aan een intensieve opknapping, maar het bombardement zette een streep door die rekening. De centrumbewoners die hun woning bij het bombardement waren kwijtgeraakt, zochten massaal onderdak in de 'oude' wijken rond het centrum. Overbevolking bleek dertig jaar lang een effectieve rem op verbeteringen. Het uitblijven van verbeteringen leidde in de jaren zeventig tot het oprichten van actieve bewonersorganisaties en grootschalige protesten tegen verkrotting en verpaupering van de oude wijken. De protesten hadden succes. Vanaf 1974 werd de renovatie van de oude wijken systematisch aangepakt. De dynamiek was weer terug en vanaf 1970 tekende Aktiegroep Het Oude Westen voor die nieuwe dynamiek in Het Oude Westen.

Vijftig jaar later bereikte de actiegroep een leeftijd die zelden door actiegroepen wordt bereikt. Zo'n gouden jubileum prikkelt de nieuwsgierigheid. Het archief van Aktiegroep Het Oude Westen en dat van 26 andere oude wijken is ondergebracht bij het Rotterdamse Stadsarchief, waarmee een stevige basis is gelegd voor groot en klein historisch onderzoek. Dit artikel concentreert zich op de geboorte van Aktiegroep Het Oude Westen en opent met de dynamiek rond de aanleg van straten in en om die wijk.¹

Annexatie Delfshaven (1886)

Het Oude Westen werd natuurlijk pas oud genoemd toen een 'nieuw westen' uit de grond was gestampt. De aanleg daarvan ging echter zo snel dat Het Oude Westen evengoed meteen bij die naam kan worden genoemd. De wijk werd ten westen van de stadsgrens van Rotterdam in de gemeente Delfshaven. De eerste straat was de Gouvernestraat die omstreeks 1862 het licht zag en, zoals toen gebruikelijk, vernoemd werd naar

afb. 1. Straten in Het Oude Westen (midden; tekening Jan van den Noort 2020).

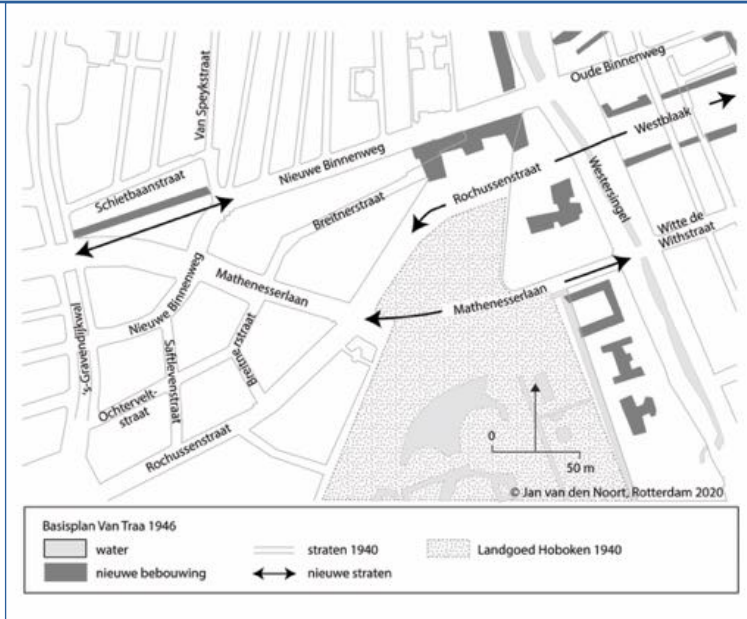

de eigenaar van de panden: Johannes Gouverne.²

De kwaliteit van de woningen liet veel te wensen over. De veengrond waarop de meeste huizen 'zonder heiwerk, en veelal ligt en digt' waren opgetrokken, kon al die panden niet dragen en 'meer dan één gevel moest later worden afgebroken, terwijl de overige woningen bijna allen verzakt, ontzet of gescheurd waren'. De straat lag bovendien zo ver van de kern van Delfshaven dat het gemeentebestuur er weinig voor voelde om daar straatverlichting aan te leggen. Een voorstel om de straat wekelijks te reinigen, werd

slechts met moeite aanvaard. Een raadslid was bang dat de bewoners, die tot dan toe nog af en toe schoonmaakten, dan waarschijnlijk alles op straat zouden werpen. 'Zij zijn aan vuil gewoon, want zij zijn erin opgegroeid.'³

Voor de annexatie van Delfshaven (1886) waren behalve de Gouvernestraat enkele straten ten noorden van de West-Kruiskade, delen van de Piet Heynstraat (1868), de Josephstraat (ca. 1870) en de Adriaanstraat bebouwd. Omdat Delfshaven al een Piet Heynstraat kende, werd deze bij de annexatie omgedoopt in Van Speykstraat, naar luitenant

afb. 2. Straten en doorbraken in Het Oude Westen (zuid; tekening Jan van den Noort 2020).

ter zee Jan van Speyk die in 1831 voorkwam dat zijn schip in handen van Belgische opstandelingen viel door zijn sigaar in een vat buskruit te steken. Daarbij verloor hij het leven evenals 28 van zijn bemanningsleden. Kort na de annexatie van Delfshaven in 1886 werd de gaffelvormige ruimte tussen de Gouvernestraat en de Josephstraat benut voor de Bloemkwekersstraat (1887), de Sint Mariastraat (1892) en de Gaffelstraat (1892), de laatste verwijzend naar die gaffelvorm. Ten westen van de Adrianastraat lag de Schietbaan van de Koninklijke Scherpschutters. Rond de eeuwwisseling werd daar de Bajonetstraat aangelegd met dwars erop de Kogelvangerstraat. Het Oude Westen werd

razendsnel volgebouwd, zij het met meer kwaliteit dan voor de annexatie.⁴

Ingewikkeld breiwerkje

Het Oude Westen stond nog amper op de kaart toen ten zuidwesten van de wijk een knooppunt van wegen werd gerealiseerd. Het ingewikkeld stratenplan van Nieuwe Binnenweg, 's-Gravendijkwal, Mathenesserlaan en Rochussenstraat beoogde het westen van de stad te ontsluiten. Maar het Land van Hoboken, een landgoed ten zuiden van Het Oude Westen, lag letterlijk in de weg en het duurde ruim zestig jaar eer het breiwerkje van straten goed aan de stad kon worden gehecht. De weg tussen Rotterdam en Delfs-

afb. 3. Van Speykstraat (ca. 1970) met rechts Café Hoboken. (foto Stadsarchief Rotterdam)

haven bestaat al heel lang, heette aanvankelijk Coelschen weg en Scoenrelooschen weg en liep dwars door de toen nog vrijwel onbebouwde Coolpolder. Omstreeks 1600 kreeg die de naam Binnenweg. De Nieuwe Binnenweg is veel jonger. Die werd pas in 1876 aangelegd als een zuidelijke aftakking van de Binnenweg. Bij die gelegenheid werd de Binnenweg omgedoopt in Oude Binnenweg, behalve een stukje in Het Oude Westen, dat voortaan Van Speykstraat en Schietbaanstraat (1894) werd genoemd. Na de oorlog is nog even overwogen om parallel aan de Schietbaanstraat een doorbraak te maken, maar het bleef bij overwegen.⁵ De 's-Gravendijkwal is erg oud. Mogelijk is die dijk nog door Graaf Floris V (1256-1296) aangelegd. In de negentiende eeuw maakte

directeur van Gemeentewerken Gerrit Jan de Jongh er een grote verkeersweg van en in de Tweede Wereldoorlog werd deze verdiept tot een tunneltraverse.

Door de aanleg van de chique Mathenesserlaan (1894) kwam een nieuwe verbinding met Schiedam tot stand. Het was de bedoeling dat de laan ooit zou worden doorgetrokken naar de Witte de Withstraat (1871), maar de weg daarheen werd versperd door het landgoed van de familie Van Hoboken, waarover later meer.⁶

Directeur De Jongh had zijn zinnen ook gezet op een kolossale binnenhaven van Delfshaven tot aan de Westersingel. Daarvan is uiteindelijk alleen de Coolhaven gerealiseerd. De kade langs die haven werd Rochussenstraat (1900) genoemd, naar de

kort tevoren overleden schilder Charles Rochussen. De straten die tussen de Rochussenstraat en de Nieuwe Binnenweg werden aangelegd kregen ook schildersnamen. In Het Oude Westen waren dat de Ochterveltstraat (1896) en de Saftlevenstraat (1889), vernoemd naar de schilder Jacob Ochtervelt en de schildersfamilie Saftleven uit de zeventiende eeuw.⁷

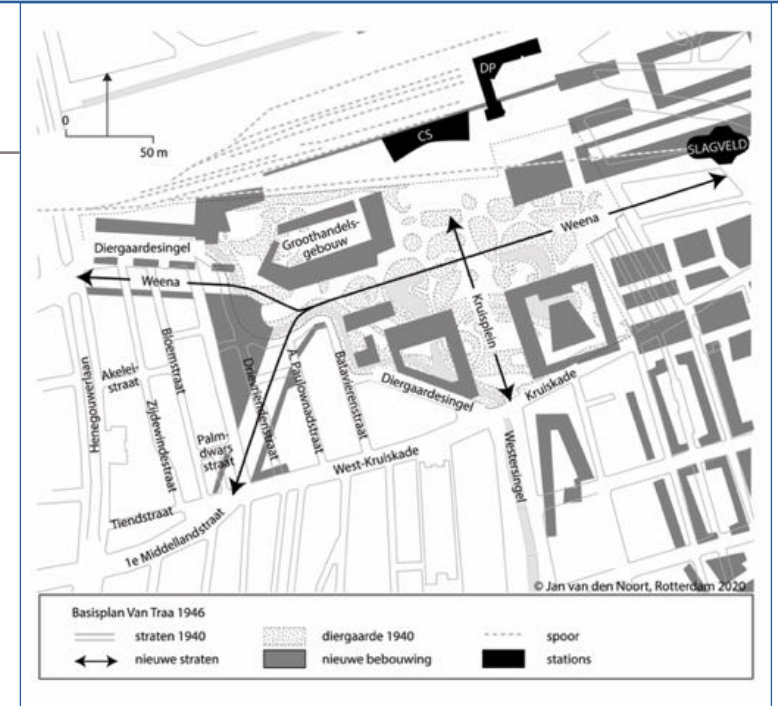
Het Land van Hoboken

Het Land van Hoboken was een landgoed ten zuiden van de Nieuwe Binnenweg, tussen de Westersingel en de Parksluizen. Tot aan de Tweede Wereldoorlog bleef dat gebied vrijwel onbebouwd, omdat eigenaar Anthony van Hoboken daar woonde en hij het landelijke gebied als zijn tuin beschouwde. Hij was erg op zijn rust gesteld en voelde er niets voor om het landgoed te gelde te maken. Maar toen hij in 1924 overleed, werden de bakens verzet. De erven wilden het landgoed volbouwen en lieten een plan tekenen met een hoge bebouwingsdichtheid. Het gemeentebestuur voelde daar niets voor en zag op het landgoed liever villa's in het groen verrijzen. Het weigerde mee te werken aan dat 'zwarte plan'. De erven gooiden het daarom over een andere boeg en boden het landgoed te koop aan. Het gemeentebestuur stemde daar uiteindelijk mee in en telde er de lieve som van vier miljoen gulden voor neer.⁸ In het 'zwarte plan' van de erven Hoboken was slechts 6.500 vierkante meter groen voorzien. Het hoofd van de Dienst Stadsontwikkeling W.G. Witteveen vond dat veel te weinig en tekende 225.000 vierkante meter groen. Daar hing wel een prijskaartje

aan. Waar de erven met hun plan zeven miljoen winst hoopten te maken, moest de stad voor de uitvoering van het plan drie miljoen extra neertellen. Een van de eerste resultaten van het plan-Witteveen was de aanleg van de Breitnerstraat. In 1929 werd de straat vernoemd naar de in Rotterdam geboren schilder George Breitner. Met Breitner-, Ochtervelt- en Saftlevenstraat had Het Oude Westen zijn eigen 'Schilderswijk'.⁹ Door de aankoop van het Land van Hoboken was eindelijk de weg vrij voor het doortrekken van de Mathenesserlaan naar de Witte de Withstraat. De Rochussenstraat kon nu worden verlengd tot aan de Westersingel, en sloot daar aan op de nieuw aangelegde Westblaak (1949). Niettemin duurde het tot de jaren zestig eer die aansluitingen werden gerealiseerd en het breiwerkje eindelijk af was.

Hoe ging dat ten noorden van Het Oude Westen? Rotterdam heeft al sinds 1847 een spoorwegverbinding met Amsterdam. Rotterdams eerste spoorwegstation lag vlakbij het huidige Hofplein en droeg de naam Station Slagveld, naar een open veld tussen het station en de stad. In 1855 legden twee spoorwegemployeés bij dat station een tuin aan met watervogels en fazanten. Die tuin viel bij passanten blijkbaar in de smaak, want het initiatief werd overgenomen door een vereniging en verblijd met aanzienlijke financiële steun. Met adviezen van tuinarchitect J.D. Zocher werd het tuintje omgetoverd in een vrij grote planten- en dierentuin, die uiteindelijk tot aan de Beukelsdijk zou reiken. In 1857 werd de diergaarde officieel geopend. De tuin werd in het noorden begrensd door

afb. 4. Straten en doorbraken in Het Oude Westen (noord; tekening Jan van den Noort 2020).

de spoorlijn en in het zuiden door een singel die Diergaardesingel (1862) werd genoemd. Ten zuiden van die singel werden in 1865 de Anna Paulownastraat, de Batavierenstraat en de Drievriendenstraat aangelegd, respectievelijk vernoemd naar de in dat jaar overleden koningin, een populaire slepersvereniging, en naar drie vrienden waaronder de toenmalige hoofdinspecteur van het Bouwen Adrianus van den Boom. Enkele decennia later werden iets westelijker de Zijdewindestraat, de Bloemstraat (1886), de Akeleistraat (1896) en de Palmdwarsstraat

(1896) aangelegd. De eerste dankt zijn naam aan de nabijgelegen hofstede Zijdewinde. De overige straten werden vernoemd naar de diergaarde, waar immers niet alleen dieren te bewonderen waren, maar ook een fraaie bloementuin; palmen ontbraken evenmin. De diergaarde was aanvankelijk een nogal deftige aangelegenheid, niet iedereen was er welkom. Daar flaneerden alleen buitengewoon chique mensen en maar heel af en toe werd de tuin opengesteld voor iedereen. In de jaren twintig van de twintigste eeuw werd duidelijk dat de diergaarde zich niet langer

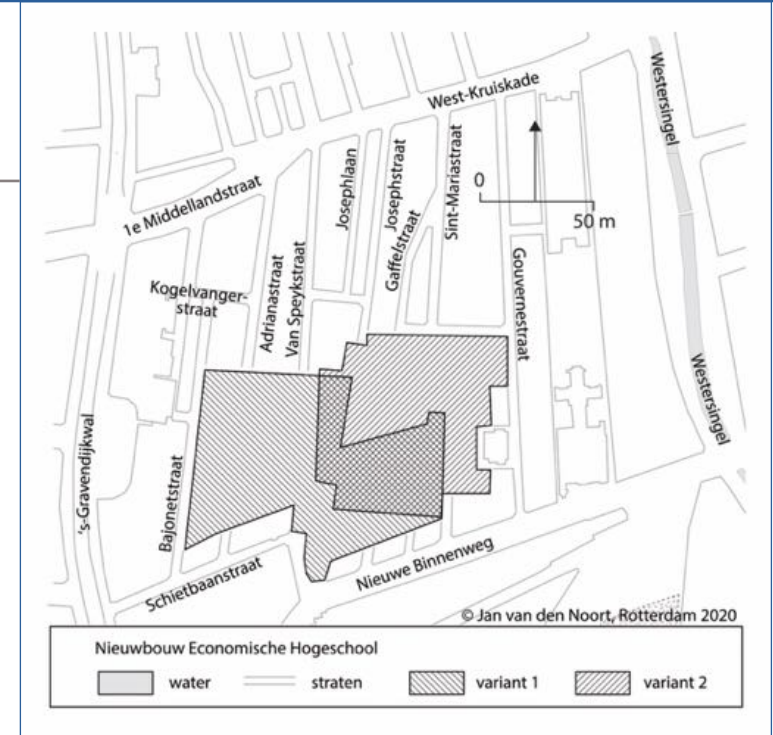
afb. 5. Dierentuin, Rotstoren.
(foto Stadsarchief Rotterdam)

grond bij het station kon worden benut voor de bouw van een moderne stadswijk en de aanleg van een flinke weg tussen het Hofplein en Spangen, langs het station en aansluitend op de nieuwe Maastunneltraverse van 's-Gravendijkwal en Henegouwerlaan. Eind 1939 ging de tuin definitief dicht en in mei werd de verhuizing aangevat. Een week later was Nederland in oorlog. Op 14 mei 1940 werd het centrum van Rotterdam gebombardeerd en gingen ruim 28.000 woningen verloren. De diergaarde kreeg enkele voltreffers en de directie zag zich genoodzaakt om de verhuizing naar Blijdorp versneld uit te voeren. Daarmee kwam het terrein ten noorden van de Diergaardesingel vrij.

Aan de andere kant van de Diergaardesingel, in Het Oude Westen, had het bombardement het tegenovergestelde effect; daar werd het plotseling heel druk. In een klap behoorde Het Oude Westen tot de oudste wijken van Rotterdam. Doordat veel daklozen uit de binnenstad hier onderdak vonden, werd de dichtbevolkte wijk van de ene op de andere dag een overbevolkte wijk. Station Slagveld was in 1877 vervangen door het westelijker gelegen Station Delftse Poort, kortweg Station DP. Na de oorlog maakte DP plaats voor het nieuwe Rotterdam CS (1957), dat weer iets verder naar het westen lag, recht tegenover de Westersingel. Het Kruisplein (1949) werd aangelegd om station en

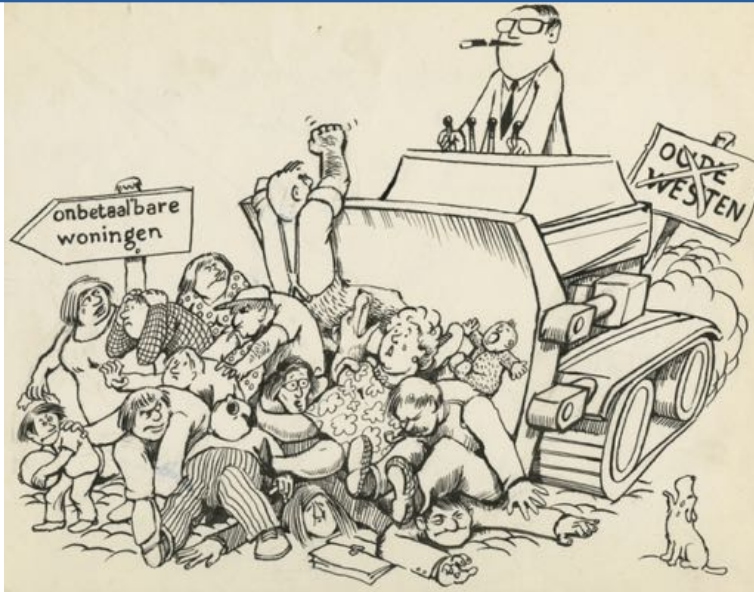
kon veroorloven om kieskeurig te zijn. Om te voorkomen dat de diergaarde in financiële moeilijkheden kwam, moest de directie een breder publiek welkom heten. Om diezelfde reden werd kort daarop ook overwogen om de diergaarde elders onder te brengen. In 1937 viel het besluit om de dure plek bij het station te verlaten en de tuin te verkassen naar de polder Blijdorp. Die verhuizing was extra interessant omdat de diergaarde in Blijdorp voldoende ruimte had om verder te groeien. De vrijgekomen

afb. 6. Nieuwbouwplannen voor de Economische Hogeschool (1958; tekening Jan van den Noort 2020).

singel met elkaar te verbinden. Het Weena (1949) verbond het Hofplein met het nieuwe station en de Beukelsdijk. Vlak naast het nieuwe station werd het Groothandelsgebouw gevestigd. Het was niet de bedoeling dat het bij dat ene gebouw bleef. In de naoorlogse plannen was een doorbraak voorzien tussen Rotterdam Centraal en de 1e Middellandstraat (1894), dwars door Het Oude Westen. Langs deze nieuwe hoofdader waren winkels en kantoren gedacht.

Wat zuidelijker, tussen de West-Kruiskade (1894) en de Nieuwe Binnenweg had de gemeente de nieuwbouw gepland van de Economische Hogeschool. Het leek de plannenmakers niet te deren dat dan heel veel Oude Westenaars het veld moesten ruimen. Het Oude Westen werd voortaan tot het centrum gerekend en daar kwam wonen voorlopig op het tweede plan. In het gebombardeerde centrum was al helemaal geen plek voor goedkoop wonen.¹⁰ De kosten van de doorbraak bleken echter

afb. 7. Uit *Buurtkrant Oude Westen* (juni 1970; tekening Gerard Goosen).

veel te hoog, onder meer omdat daarvoor teveel woningen moesten worden gesloopt en voor erg veel mensen elders onderdak moest worden gevonden. De Economische Hogeschool gaf er de voorkeur aan om zijn onderkomen ten oosten van Kralingen te bouwen. Het Oude Westen bleef een woonwijk.

Er willen daar zelfs geen planten groeien Iedereen was het erover eens dat de oude wijken rond het centrum toe waren aan verbetering, maar in het centrum waren door het bombardement ruim 28.000 woningen verwoest en de bewoners van de binnenstad hadden massaal onderdak gezocht in de oude wijken rond het centrum. Met zoveel mensen op de vierkante kilometer was het

ondoenlijk om de oude wijken een opknapbeurt te geven. Dat ging toen nog volgens het beproefde recept slopen en nieuwe huizen bouwen. Vraag één was dus: waar blijf je met al die mensen? Zonder woningnood was het al lastig om iedereen elders te huisvesten. Zelfs als het lukte, zouden teveel Rotterdammers de hogere huren niet kunnen betalen. Het stadsbestuur onderkende dat probleem: 'Saneering betekent dus onherroepelijk verwijdering van een deel der oorspronkelijke bewoners of andere gebruikers der gebouwen. Het behoeft wel geen betoog dat een dergelijk optreden met groote voorzichtigheid zal moeten geschieden: het samenstel der in een binnenstad gevestigde bedrijven van allerlei aard vormt met de aanwezige wonin-

gen een innig verweven, innig samenhangend organisme, waarin men niet zonder overleg kan ingrijpen'.

Het college was niettemin optimistisch gestemd: 'Toch is veel mogelijk. Eenerzijds zijn er heel wat woningen, welke zonder bezwaar, en zelfs met aanmerkelijk voordeel, kunnen verdwijnen, anderzijds blijken er ook heel wat bedrijven te zijn, waarvoor elders een gunstiger plaats kan worden gevonden...'¹¹

Raadslid H. de Vos-Krul liet een minder positief geluid horen. Zij vroeg aandacht voor de slechte omstandigheden waaronder mensen in Crooswijk en Het Oude Westen moesten wonen en drong aan op verbetering. Ze gaf als voorbeeld een negentiende-eeuws pand met zestien voor- en achterwoningen, zogenaamde één-kamerwoningen; 'wat echter niet wegneemt dat in deze één-kamerwoningen gezinnen wonen met vier kinderen. Op de zolderverdieping zijn de vloeren stuk, er zitten grote gaten in. Er is een erg donkere trap, waar geen hek rondom het trapgat staat'. De dakgoot bleek niet aan de buitenkant te zitten maar liep over de zolder van het ene open raam naar het andere; wat op de bovenste etage nogal eens lekkage veroorzaakte. 'Er willen daar zelfs geen planten groeien, laat staan hoe het kinderen daar gaat.' De eigenaar zou er nog het liefst benzine overheen gooien en het in brand steken; dat zou de beste oplossing zijn. Volgens Vos was dat een goed idee '...als er dan tenminste tegelijkertijd woningen voor de huidige bewoners beschikbaar kwamen...'¹² Slopen had belangrijke nadelen. In 1953 wees de huisarts H.H. Lamberts, tevens

gemeenteraadslid voor de PvdA, op slechte ervaringen met sloop. In Engeland was onderzoek gedaan naar de sloop van een *unhealthy area*. De bewoners kregen na sloop en verhuizing hogere huren voorgeschoteld en konden daardoor minder uitgeven aan gezond eten en hygiëne. Slopen en verhuizen was dus niet alleen moeilijk te realiseren, het had ook grote nadelen. Lamberts deed het hypermoderne voorstel om de oude huizen op te knappen en de bewoners bij die opknapbeurt te betrekken. Vijfentwintig jaar later zou dat ook inderdaad gebeuren, maar zover was het in 1953 nog lang niet.¹³ Voorlopig ging het om krotopruijing en wijsanering, woorden die er toch vooral op wezen dat er iets mis was met de oude wijken. De bewoners werden sociaal zwakkeren genoemd en de woningen kregen strafpunten, oftewel 'euvels'.

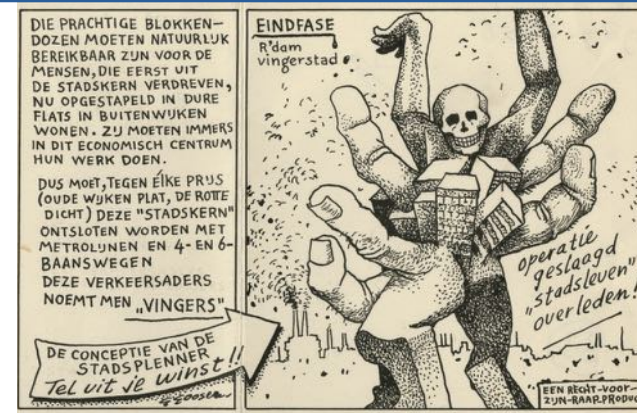
De woningnood had twee gezichten. Rotterdam had te weinig woningen en een groot deel had een zeer slechte kwaliteit. Het tekort aan woningen werd bestreden door heel veel nieuwe woningen bij te bouwen. Bij de wederopbouwplannen ging het gemeentebestuur ervan uit dat Rotterdammers liever in ruime groene buitenwijken wilden wonen en dat de overbevolking dus vanzelf wel zou afnemen. Alles wees erop dat nogal wat Rotterdammers in het centrum wilden wonen, maar de gemeentelijke plannenmakers lieten zich daardoor niet van de wijs brengen. Voor de oorlog telde het centrum zo'n twintigduizend woningen. De Wederopbouwplannen voorzagen in hooguit tienduizend woningen. De buitenwijken groeiden als kool, maar de woningnood wilde niet verdwijnen. Alle

afb. 8. Uit *Buurkrant Oude Westen* (september 1972; tekening Gerard Goosen).

energie werd gestoken in de nieuwbouwwijken. De oude wijken rond het centrum werden aan hun lot overgelaten. Nota na nota sprak er schande van, maar de vraag naar woonruimte was zo groot dat de slopershamer werkeloos bleef. Het gemeentebestuur zat ermee in de maag. In 1967 verzuchtte wethouder H.C.G.L. Polak (VVD): 'De woningvoorraad is nog steeds niet groot, althans niet voldoende groot; maar wanneer wij nu nog langer wachten, dan doemen er weer andere moeilijkheden op'. De woningen rond het centrum waren onder-tussen ingedeeld in 85 complexen van driehonderd à 750 woningen. Aan de hand van het bouwjaar en het aantal 'euvels' werd vastgesteld welke complexen als eerste moesten worden aangepakt. Als een woning veel euvels had zat er volgens de Saneringscommissie niets anders op dan de woning te slopen. Vooral Cool en Rubroek scoorden slecht.

Opvallend genoeg vielen de gebieden met de meeste 'euvels' samen met de door gemeente geplande verkeersdoorbraken. Een gigantisch verkeersplein bij de Oude Haven zou met Rotterdam-Zuid verbonden worden via een tunnel onder de Maas die tot ver in Feijenoord zou reiken. In noordelijke richting werd aansluiting gezocht bij het zogenaamde Rotte-tracé, dwars door Crooswijk en het Oude Noorden. In westelijke richting was een route gedacht via de Blaak en dwars door Cool, over de nieuw aan te leggen Westblaak. Maar slopen kost geld. De panden moesten ruim voor het begin van de werkzaamheden worden aangekocht, 'ongeacht de te volgen werkwijze'. En vooralsnog ontbraken de financiële middelen voor zo'n grote aankoopactie.¹⁴ Voor raadslid C. Oosterwijk van de Pacifistisch Socialistische Partij mocht het

allemaal best wat sneller: 'Als alle krotbewoners de straat op zouden gaan en de regering duidelijk zouden maken dat zij dit niet langer kunnen en willen nemen dan geloof ik dat veranderingen zouden plaats vinden'. Dat was bij wethouder Polak tegen het zere been: 'Dat moet hij niet doen en dat moet hij ook niet zeggen... De heer Oosterwijk vindt bij allen in dezen raad een warm hart voor deze zaak; dan moet hij niet een dergelijke opruiende taal bezigen'.¹⁵ In 1969 lanceerde het gemeentebestuur een saneringsnota waarin het aangaf 'dat met de sanering niet meer op het einde van het kwantitatief woningtekort moet worden gewacht'. Daarmee leek de weg vrij om ieder jaar 1500 krotten te slopen. Als Rotterdam voldoende financiële middelen had zou de stad binnen 22 jaar van 33.000 krotten bevrijd worden.¹⁶

Saneren doe je zo

Maar als slopers geen rekening hoeven te houden met de woningnood, waarom zouden ze daar dan na de sloop wel rekening mee houden en overal huizen gaan bouwen? Zo dichtbij het centrum was de grond duur en lag een hogere opbrengst in het verschiep. De oude wijken rond het centrum zagen de bui al hangen. Vroeg of laat moesten hun woningen wijken voor winkels en kantoren. En voor zover dat nog niet duidelijk was, herinnerde burgemeester Thomassen de bewoners daar wel aan. Zo schamperde hij over Het Oude Westen: 'Wat wilt u van een gebied dat tussen Centraal Station en Academisch Ziekenhuis ligt?' De boodschap was duidelijk, maar dan nog blijft de vraag: hoe pak je dat aan?¹⁷ Eind 1969 nam de Kring Rotterdam van de Bond voor Nederlandse Architecten (BNA) het initiatief tot een studie van de sanerings-

problemen. Vijf werkgroepen zouden aan de hand van Het Oude Westen laten zien hoe de sanering het beste kon worden aangepakt. Het Oude Westen was gekozen omdat de architecten daar voorlopig niemand voor de voeten zouden lopen. De slechtste complexen lagen immers in de wijken Cool en Rubroek. Het eerste saneringscomplex in Het Oude Westen kwam pas als negentiende aan de beurt.¹⁸

Onder de architecten was veel begrip voor de noodzaak om de sanering zeer geleidelijk aan te pakken.

- Saneren moest 'geleidelijk gebeuren, naar kwaliteitsprioriteit, zodat het oude bijna ongemerkt door een nieuw en adequaat functionerend weefsel wordt vervangen'.¹⁹
- Behoud van oude sfeer en schaal wordt niet realistisch gevonden. Het is wenselijk dat 'over een periode van circa 20 à 30 jaar de bestaande verhoudingen op een getemporeerde wijze gesaneerd worden, zodat de bewoners geleidelijk vertrouwd gemaakt kunnen worden met een nieuwe en betere wijze van stedelijk wonen en leven'.²⁰
- 'Wij stellen daarom voor een zeer geleidelijke verandering binnen de wijk door het inweven van een nieuwe structuur door de bestaande in de loop van een generatie. Wij noemen dit 'saneren bij het leven'.²¹
- 'Het leven van nu mag niet abrupt worden afgesneden. Daarom: vernieuwen van het gebied in fasen. Daarom ook zoveel mogelijk binnen de huidige structuur vernieuwen. Zo kan men voorkomen dat huizenblokken maar voor een deel worden afgebroken en zo langere tijd blijven staan'.²²

Voor vier van de vijf werkgroepen stond hoe dan ook vast dat na verloop van tijd, pakweg twintig tot dertig jaar, alle oudbouw zou zijn vervangen door nieuwbouw, lees: hoogbouw. De vijfde werkgroep zag dat anders en noemde als eerste prioriteit 'eerbied voor de waardevolle aspecten van het gegroeide in de maatschappij en gebouwde omgeving. Onze generatie heeft het recht niet, het in eeuwen gegroeide teniet te doen door rigoureus te slopen. Waar nog een enigszins waardevolle omgeving aanwezig is, mag men die niet méér aantasten dan voor de verbetering van de woonstandaard noodzakelijk is'.

De vijfde werkgroep pleitte voor een continu proces van afbreken wat totaal verkrot is of bijvoorbeeld een onjuiste schaal heeft, gecombineerd met herstelwerkzaamheden en nieuwbouw. Die nieuwbouw zou moeten komen op de sloopplaatsen. 'Zo ontstaat een continu proces, waarbij althans het merendeel van de bewoners in de wijk kan blijven.' Een regeneratie van de wijk zou best wel eens goedkoper kunnen blijken dan kaalslag.²³

Een jaar later werden die gedachten door architect P. Hammel uitgewerkt in Rekonstruktieplan Het Oude Westen, een koers waar de Aktiegroep nog vele jaren op zou varen.²⁴

Alleen actie levert succes op!

In de jaren zestig van de vorige eeuw telde Rotterdam veel club- en buurthuizen, maar die werden niet druk bezocht. Met de hand aan de subsidiekraan drong de overheid aan op samenwerking, met als tastbaar resultaat de oprichting in 1965 van de Stichting tot

afb. 9. Uit *Buurtkrant Oude Westen* (maart 1970).

Kun je hier nog leven

In het Oude Westen wonen 20.000 mensen, op 47 ha., waarvan slechts 4 pct. wordt gebruikt voor recreatie. (vergeleken met Pendrecht: 33 pct.)

Deze 20.000 mensen wonen in een wijk zonder bomen, gras of ander groen, in nauwe straten, meestal in zeer slechte huizen.

De kinderen zijn voor hun speelmogelijkheden aangewezen op straten, waarin eigenlijk geen plaats voor hen is.

De huizen worden slechter, de straten worden slechter en voller, de mogelijkheid om dicht bij huis te leven worden steeds minder.

Veel buurtbewoners nemen het niet langer !! Ze willen weten wat hun kansen zijn om een beetje gelukkiger en prettiger voort te blijven leven in dat Oude Westen.

Samenwerking en Opbouw in het Westen (SSOW). Die zette in op een buurtgerichte benadering en op de vorming van wijkorganen in de wijken Middelland, Het Oude Westen en Het Nieuwe Westen. Voor de drie wijken zou na verloop van tijd gestreefd worden naar een Interwijkorgaan. Stap één was de oprichting van een actiegroep in Het Oude Westen. Maar hoe doe je dat?²⁵ In Buurthuis Kruiskade in de Coolsestraat was Cineclub actief, een initiatief van het Marxistisch Leninistisch Centrum Nederland

(MLCN) om politieke films in de wijk te vertonen. In Ons Huis in de Gouvernestraat kwam regelmatig een groep moeders uit Het Oude Westen bijeen.²⁶ Beide groepen kregen een film over de verkrotting van de Haagse Schilderswijk voorgeschied en aansluitend werd gediscussieerd over de overeenkomsten met Het Oude Westen. Buurtwerker B. Schuurman-Hess: 'Er werden films vertoond maar die lieten vooral beelden zien van ellendige woontoestanden binnen. Het ging om het woon- en leefmilieu

van de wijk als geheel, de te nauwe straten, het gebrek aan groen en speelruimte'. Hij ging er daarom zelf met de camera op uit. Schuurman Hess wilde vooral 'laten uitkomen hoe kinderen agressief worden door belemmeringen in hun behoefte'. J. Zwiep, directeur van Ons Huis, filmde vervolgens hoe die agressie doorwerkt. Aan het einde van de film kon de vraag worden gesteld 'Wie en wat is hier nu eigenlijk de schuldi-ge?'²⁷

De suggestie om iets te ondernemen tegen de verkrotting in de eigen wijk werd enthousiast opgepakt. Eendrachtig werd de eerste buurtvergadering voorbereid. Op 11 maart 1970 kwam de wijk in groten getale naar de Lantaren in de Gouvernestraat. De geboorte van Aktiegroep Het Oude Westen was een feit.²⁸

De SSOW, inmiddels omgezet in Rotterdam West i.o., had een duidelijke rolverdeling voor ogen. De bewoners voerden actie, maar de buurthuisleiders zaten aan het stuur en soms, als acties in hun ogen dreigden te ontsporen, traptten ze flink op de rem. Zo kreeg een plan om autowrakken uit de wijk op de tramrails te deponeren niet de zegen van de buurthuiswerkers. 'Actie heeft eigenlijk geen enkele zin', zei B. Terhaar, directeur van clubhuis Jeugdhaven West tijdens een interview voor de allereerste *Buurtkrant Oude Westen*. Het interview zette kwaad bloed bij de Aktiegroep en de krant werd om die reden niet verspreid. De eerste *Buurtkrant* die wel bij de bewoners op de deurmat viel kopte dan ook: 'Alleen actie levert succes op!'²⁹ Ondertussen werd door Rotterdam West i.o. vrij snel afgestevend op erkenning door het

gemeentebestuur. De Aktiegroep kreeg de status 'Voorlopig Initiatiefcomité voor de oprichting van een wijkorgaan' en genoot voortaan subsidie.

Stadsfront tegen C'70

De manifestatie Communicatie '70, beter bekend als C'70, moest haven en stad dichterbij elkaar brengen. Het meest in het oog springende onderdeel van dit evenement was de Havodam, een reusachtige maquette van de Rotterdamse haven. Vanuit een Zwitserse stoeltjeslift konden belangstellenden zo een blik werpen op de grootste haven van de wereld. De manifestatie verheerlijkte de relatie tussen haven en stad, in plaats van die ter discussie te stellen en was bovendien peperduur en zo grootschalig dat vrijwel alles wat links of alternatief was zich tegen de manifestatie keerde.

Kunstenaars verenigden zich in het Ludiek creatief sabotaasjesentrum, met als hoofdkwartier Buurthuis Kruiskade. Ze organiseerden een demonstratie met de leuze 'WC'70, Rotterdam stinkt' en plaatsten een paginagrote advertentie tegen 'Communicatiestoornis 70'. De Aktiegroep Frisse Neus voerde actie met de leuzen 'Wij vroegen een glijbaan, geen kabelbaan' en '10 Dagen vrij, B&W waar spelen wij?' De Socialistische Jeugd Rijnmond (SJ) bezette het kantoor van C'70, en richtte daar een enorme ravage aan. Radio en TV waren op voorhand uitgenodigd om de bezetting bij te wonen, opdat iedereen goed kon zien hoe er in Rotterdam over C'70 werd gedacht. Het geld voor de manifestatie kon volgens de SJ beter worden besteed aan goede en goedkope woningen en een 'verant-

afb. 10. Uit *Buurtkrant Oude Westen* (december 1974; tekening Gerard Goosen).

woorde sanering, waarbij het karakter van de wijk behouden blijft'. We hoorden dat elders in dit artikel uit de mond van de architectengroep.³⁰

Links en alternatief konden het steeds beter met elkaar vinden. Het verzet tegen C'70 sloot zich zelfs korte tijd aaneen in het zogenaamde Stadsfront, waarin BBK, KWJ, NVV-JK, SJ, Provadya?, Buurthuis Kruiskade, Vlaardingen '65, Exit, ARSF, BWA en enkele Dolle Mina's samen kwamen. 'Voor het eerst in het bestaan van links Rotterdam ontstond een eenheid van krachten, die niet berustte op loze kreten of op inhoudsloze vormen van overkoepelende praatkolleges, maar op praktiese en politieke solidariteit.'³¹ Een voorbeeld van die veelkleurige samenwerking was de bezetting van een flat aan de

Van Oldenbarneveltstraat. Die straat was onder meer gekozen omdat de stoeltjeslift van C'70 daar langskwam. De bezoekers van de manifestatie werden zo in een moeite vergast op een demonstratie tegen dat 'nepfeest', tegen de woningnood en tegen de bouw van dergelijke elitewoningen die aan huur wel vierhonderd tot zeshonderd gulden per maand zouden kosten, ongeveer tien keer zoveel als een huisje onder de huurwaarde in Het Oude Westen.³²

En verder...

De plotseling veelkleurige samenwerking was van korte duur, maar tegelijk zo heftig en overtuigend dat Aktiegroep Het Oude Westen een vliegende start doormaakte. Voor de meesten ging dat overigens toch niet snel

genoeg. De Buurtvergadering had zich weliswaar unaniem uitgesproken voor het Rekonstruktieplan, maar het zou nog vier jaar duren vooraleer op dat vlak duidelijke resultaten werden geboekt. Veel bewoners trokken zich teleurgesteld uit de Aktiegroep terug. De club- en buurthuizen raakten mede daardoor steeds minder geïnteresseerd in de Aktiegroep. Eén van de buurthuisleiders ging er tegen de zin van zijn directeur nog een tijdje mee door en vestigde zich, buiten de directe controle van zijn directeur, in een winkeltje op de hoek van de Gaffelstraat en de Gaffeldwarsstraat. Deze Buurtwinkel was voortaan ook het hoofdkwartier van Aktiegroep Het Oude Westen. De samenwerking tussen buurtwerker en Aktiegroep liep eind 1973 op de klippen. Na een aantal conflicten werd de samenwerking beëindigd. De buurtwerker vertrok, de Aktiegroep bleef. De nazaten van de MLCN, achtereenvolgens omgedoopt tot KEN, KKR en KORO, bleven nog enkele jaren zeer actief in de Buurtwinkel, maar zij zagen geen kans om de buurt blijvend bij hun acties te betrekken. Omstreeks 1974 verlieten zij de Aktiegroep.³³ Ondanks al die aderslatingen was de Aktiegroep springlevend. Sterker nog, het was een organisatie waar voortaan rekening mee werd gehouden. Toen de Aktiegroep samen met de bewonersorganisaties in de andere oude wijken stevig inzetten op de stadsvernieuwing werden op dat terrein toch vrij snel de eerste resultaten behaald. De oude wijken werkten nauw samen en met succes. Tussen 1974 en 1996 werden in het kader van de stadsvernieuwing 38.695 woningen opgeknapt, 32.604 nieuwe woningen gebouwd, vijftig

nieuwe scholen gesticht en werden ruim honderd buurthuizen, wijkgebouwen en verzorgingshuizen opgeleverd.³⁴ In het Oude Westen ging dat aan de hand van het Rekonstruktieplan. Om de verhuistroom op gang te brengen, werden eerst de noodwinkels aan de Nieuwe Binnenweg vervangen door nieuwbouw van winkels en woningen. Bij die gelegenheid werden drie nieuwe straten gevormd. In 1978 kregen zij hun namen: Hobokenstraat, Tuindersstraat en Museumstraat. De vrijkomende huizen werden gerenoveerd en toen naar verloop van tijd meer ruimte vrijkwam konden ook enkele pleinen worden gevormd. Die werden vaak vernoemd naar de aangrenzende straat, maar soms kregen ze een nieuwe naam: Gerrit Sterkmanplein (1981; Gerrit was vele jaren woordvoerder van de actiegroep), Toni Koopmanplein (1989; naar de eerste projectcoördinator Stadsvernieuwing in Het Oude Westen) en Rijnhoutplein (1993; naar Rigardus Rijnhout, beter bekend als de Reus van Rotterdam).³⁵ De wijkvernieuwing nam ongeveer twintig jaar in beslag en al die tijd had de Aktiegroep de wind er goed onder. Toen die klus eenmaal geklaard was, bleef zij de belangen van de wijk behartigen. Door de subsidiekraan dicht te draaien, luidde het gemeentebestuur het einde in van menig bewonersorganisatie. De Aktiegroep hield het nog het langst vol. Een jaar voor het 50-jarig jubileum besloot het gemeentebestuur ook de subsidie van de Aktiegroep te stoppen. De jubilaris is overigens niet van plan om nu de handdoek in de ring te gooien.

NOTEN

1. Inventarissen van de archieven van 27 bewonersorganisaties in de stadsvernieuwingswijken van Rotterdam: <http://www.jvdn.nl/pages/bewonersorganisaties.html>. Achter de straatnamen wordt het jaar van de naamgeving tussen haakjes vermeld; Bron: Johan Okkema, Rob Feringa en Cees Zevenbergen, *De straatnamen van Rotterdam, verklaring van alle bestaande en van verdwenen straatnamen* (Rotterdam 1992).
2. Gerard Peet, 'Kroniek 1260-2013', in: *Binnenweg Rotterdam* (Rotterdam 2013), 68-70.
3. Jan Nieuwenhuis, *Van poort tot poort, Ontwikkelingsgeschiedenis van het Rotterdamse stadsgebied, van de Nieuwpoort in de XIV-de tot de Europoort in de XX-ste eeuw* (Rotterdam/ 's-Gravenhage 1960), 31. Arie van der Schoor, *De dorpen van Rotterdam, Van ontstaan tot annexatie* (Rotterdam 2013), 220.
4. Okkema e.a., *Straatnamen van Rotterdam*. Nieuwenhuis, *Van poort tot poort*, 29-39. Peet, *Binnenweg*, 'Kroniek', 85.
5. Peet *Binnenweg*, 'Kroniek', 15 en 71.
6. L.J.C.J. van Ravesteyn, *Rotterdam in de twintigste eeuw, De ontwikkeling van de stad vóór 1940* (Rotterdam 1948), 148 en 323, Peet, *Binnenweg*, 'Kroniek', 177-179.
7. L.J.C.J. van Ravesteyn, *Rotterdam in de negentiende eeuw, De ontwikkeling der stad* (Rotterdam 1974), 158-178. Okkema e.a., *Straatnamen*, passim.
8. Peet *Binnenweg*, 'Kroniek', 73 en 89-93.
9. Ibidem.
10. Stef van der Gaag e.a. (red.), 'Ontwerpen voor de functionele stad, Het Oude Westen weggetekend', *Het Oude Westen Rotterdam, Laboratorium van de stadsvernieuwing* (Rotterdam 1993), 14-16.
11. *Het Nieuwe hart van Rotterdam, toelichting op*

- het basisplan voor den herbouw van de binnenstad van Rotterdam* (Rotterdam 1946), 18.
12. *Handelingen van de Gemeenteraad van Rotterdam* 1952, 636.
 13. P. Lucas, *Overzicht van de bemoeiingen van het Gemeentebestuur van Rotterdam met de sanering 1940 t/m 1972* (Rotterdam 1974), 16-17.
 14. Lucas, *Overzicht bemoeiingen met de sanering*, 109-121.
 15. Lucas, *Overzicht bemoeiingen met de sanering*, 126-128.
 16. Lucas, *Overzicht bemoeiingen met de sanering*, 130-131, 133 en 147. Sanering en reconstructie van oude stadswijken 29-1-1969, SAR, Verzamelingen gedrukte stukken 1969:24 lit a.
 17. Wiebe de Jong, *Inter-etnische verhoudingen in een oude stadswijk, factoren van invloed op etnische tolerantie* (diss. Rotterdam 1986), 139. Verslag Buurtvergadering Oude Westen 28-4-1970, SAR, Archief Aktiegroep Het Oude Westen, invnr. 9.
 18. 'Systeem voor een stadssanering', *Tijdschrift Bouw* 26 (23-1-1971) nr. 4, 122-132. 'Vijfmaal Gouvernekwartier in Rotterdam', *Tijdschrift Bouw* 26 (12-6-1971) nr. 24, 931-948. Lucas, *Overzicht bemoeiingen met de sanering*, 114-116.
 19. Werkgroep Architectenbureau E.F. Groosman NV, 'Systeem voor een stadssanering', *Tijdschrift Bouw* 26 (23-1-1971) nr. 4, 122-132, aldaar 124.
 20. Werkgroep ir. P. Mulder en ir. H.A. Tieleman, 'Vijfmaal Gouvernekwartier in Rotterdam', *Tijdschrift Bouw* 26 (12-6-1971) nr. 24, 931-948, aldaar 930.
 21. Werkgroep de Bruin, G.P. de Bruyn en Leo de Jonge, 'Vijfmaal Gouvernekwartier', 945.
 22. Werkgroep ir. C. Hoogeveen, ir. C.F.A. Knol, ir. J.P.I. Maas en ir. J.G. Nuijten, 'Vijfmaal Gouvernekwartier in Rotterdam', 936.
 23. Werkgroep A.J. ter Braak, W. Eijkelenboom,

- ir. P.P. Hammel, A. Middelhoek, prof. W.G. Quist en N. Witstok, 'Vijfmaal Gouvernekwartier', 934.
24. Stef van der Gaag e.a. (red.), *Oude Westen, laboratorium stadsvernieuwing*, 18-19. Pietro Hammel, 'Testfall 'Het Oude Westen' in Rotterdam', *Unsere Zukunft: die Stadt* (Frankfurt am Main 1972), 210-223.
25. Beleidsnota SSOW (Rotterdam 1-3-1969), hfdst. 1 en 4, SAR, Archief Aktiegroep Het Oude Westen, invnr. 149. Jan van den Noort en Wim Noordergraaf, 'Het Oude Westen', In: Cornée Snoek e.a., *Enige opmerkingen over buurtwerk* (Rotterdam 1975), OW1-OW33, aldaar OW6-OW10. M.M.S. Feringa, 'Inleiding', SAR, Archief van de Vereeniging later Stichting Ons Huis te Rotterdam 1909-1973 (Rotterdam 1981). John van der Meulen, *De strijd voor stadsvernieuwing in Het Oude Westen 1970-1980* (Rotterdam 1991).
26. E-mail R.van Dam aan G. Thijsse 14-6-2010. Interview G. Thijsse, Rotterdam 7-10-2010. Telefonisch interview met J. Henderson 8-10-2010.
27. B.A. Schuurman Hess, *Positieve en negatieve aspecten van en het werken met een aktiegroep* (Rotterdam 1973) 8-9.
28. Buurtvergadering 11 maart 1970, SAR, Archief Aktiegroep Het Oude Westen, invnr. 1-2. W.M.H. van Vessem, Rapport Het Oude Westen, Ibidem, invnr. 11. Anne van Veenen, 'Initiatiefcomité's, wijkorganen en aktiegroepen', <https://opbouwwerk-inrotterdam.nl/demokratisering-opbouwwerk-in-jaren-60-en-70/>.
29. *Buurtkrant Oude Westen* maart 1970 (niet verspreid). *Buurtkrant Oude Westen* 24-4-1970.
30. 'Lees dit geintje, kraak een breintje, Rotterdam wordt wakker, het kraakt. Een analiese van de Rotterdamse Krakersdag 5 mei' (Rotterdam 1970), Archief M. Maaskant, Rotterdam.
31. Ibidem.
32. Ibidem.
33. S. Maso over 'Sanerings-aktiegroepen': 'Sanerings-aktiegroepen in de grote steden zijn samengesteld uit verschillende groepen: bewoners, die direkt en vrij simpel iets willen in de buurt; experts, die op hun eigen deskundige wijze daarbij willen helpen en veelal geen andere bedoelingen hebben; en de ideologen. Bij de laatste groepen horen mensen die de nood in de wijk gebruiken om hun ideologie door te zetten en de wijk opstandig te maken, en ook personen die trachten hun eigen doelstelling in die wijk te brengen en zodoende zeer nuttig zijn in een dergelijke situatie'. Uit: Anne van Veenen, 'Initiatiefcomité's, wijkorganen en aktiegroepen', <https://opbouwwerk-inrotterdam.nl/demokratisering-opbouwwerk-in-jaren-60-en-70/>.
34. De Jong, *Inter-etnische verhoudingen in een oude stadswijk*. Gerard Anderiesen en Arnold Reijndorp, *Van volksbuurt tot stadswijk, De vernieuwing van Het Oude Westen* (Rotterdam 1990). Herman de Liagre Böhl, 'Rotterdam: pionierswerk met moeizaam resultaat', in: *Steden in de steigers, Stadsvernieuwing in Nederland 1970-1990* (Amsterdam 2012), 81-106. Ben Maandag, *Stadsvernieuwing in Rotterdam, Vijftig jaar bouwen in de buurt* (Rotterdam 2019), 66.
35. Stef van der Gaag e.a. (red.), *Oude Westen, Laboratorium stadsvernieuwing*, 104-105. Sjaak van der Velden, 'Gerrit Sterkman, een Rotterdamse activist', *Onvoltooid verleden, website voor de geschiedenis van de sociale beweging* <http://www.oud.onvoltooidverleden.nl/index.php?id=131>.

